

ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК І ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПРОЦЕСІВ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Обґрунтовано концептуальні передумови виникнення та розвитку процесів імпортозаміщення, що визначають стан внутрішнього ринку й економічної безпеки держави. Розподілено групи науковців стосовно тлумачення ними сутності імпортозаміщення. Надано характеристику взаємозв'язків процесів імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки держави. Встановлено пряму залежність економічної безпеки від імпортозаміщення, яку доведено через сукупність складових безпеки і результатів імпортозаміщення. Виділено концептуальний вплив внутрішнього ринку на формування та зміцнення відповідних взаємозв'язків.

Ключові слова: імпортозаміщення, економічна безпека держави, внутрішній ринок.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції підтверджують високу залежність економіки держави від розвитку внутрішнього ринку, в масштабах якого відбуваються чи виражаються результати більшості операцій, забезпечуються взаємозв'язки усіх суб'єктів економіки, вирішуються головні проблеми та нівелюються перешкоди її розвитку. Очевидно, що внутрішній ринок має бути контрольований до рівня, на якому його тенденції не загрожуватимуть економічній безпеці держави.

Безперечно, між сферами розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки держави існують тісні зв'язки, на окремих етапах розвитку економіки вони посилюються чи, навпаки, відсутні. Останні тенденції підтверджують зростання їхньої взаємозалежності та взаємообумовленості, важливість взаємопідтримки у поліпшенні економічних результатів, необхідність взаємозв'язків та взаємодії у вирішенні критичних проблем та подоланні перешкод. Таким чином, у державі повинен існувати інструментарій, який дозволить результативно забезпечувати розвиток внутрішнього ринку та економічної безпеки і водночас його використання не мусить бути обов'язковим чи постійним, адже втручання держави у ринкове середовище слід розглядати необхідним за певних умов, а економічна без-

пека головно залежить від готовності державних інституцій та їхньої адаптації до сучасних тенденцій на ринку.

Вважаємо, що коли на внутрішньому ринку суб'єкти виробничої діяльності не здатні забезпечувати потреби населення та бізнес-організацій і це призводить до значної зовнішньої товарної залежності, то головним інструментом його розвитку є імпортозаміщення. Заразом такий інструмент прямо впливає і на рівень економічної безпеки та ефективність її забезпечення, внаслідок чого змінюються структура і функціонування ресурсної системи держави, поступ та доступність ринків, вектори розвитку товарного обміну та споживання. Значення імпортозаміщення щороку зростатиме і вплив на економічний розвиток держави та її безпеку буде посилюватися з огляду на тенденції забезпечення найменш витратного виробництва продукції, розширення інформаційних технологій, збільшення потреб і можливостей суспільства.

Стан дослідження. В сучасному періоді розвитку ринкової економіки у науковій літературі поняття «імпортозаміщення» тлумачиться по-різному. Багато науковців дотримуються управлінського підходу і надають головну роль виконувати державним протекціоністським заходам у реалізації політики імпортозаміщення. Скажімо, В. Геєць розглядає імпортозаміщення як окрему сферу економіки держави, яка має бути ключовою ідеєю у формуванні плану дій підтримки національного виробничого сектора на кілька найближчих років та сприяти подоланню від'ємного сальдо платіжного балансу і збільшенню експортних можливостей [1].

Окрема група науковців [2; 3; 4] імпортозаміщення трактує як політику держави, спрямовану на зменшення потреби економіки в імпорті певних видів продукції завдяки збільшенню частки реалізації на внутрішньому ринку такої продукції, виробленої на її території. При цьому не зрозуміло, якою повинна бути залежність економіки держави від імпортової продукції, щоб налагоджувати внутрішнє виробництво її окремих видів. Отож доцільно розподіляти таку продукцію на дві групи: яка через природні умови не може бути замінена, та інша, що може вироблятися на території держави.

Інша група науковців підходить до тлумачення сутності поняття імпортозаміщення як окремого процесу. Приміром, в економічних енциклопедіях і словниках [5; 6; 7; 8] імпортозаміщення трактується як процес зменшення або припинення імпорту товару внаслідок організації виробництва товарів-замінників усередині країни.

Окремі науковці [9; 10; 11] імпортозаміщення розглядають як процес заміни імпортованих товарів на їхні аналоги, які країна може виробляти для власних потреб. Утім це визначення не враховує

важливості таких чинників, як державна підтримка, масштаби продажу товарів, збалансованість економіки, споживчі потреби, культура їх формування та ін.

На нашу думку, імпортозаміщення не потрібно розглядати як тактичний інструмент держави у зменшенні зовнішньої залежності, а отже, і період його ефективного використання для економіки та її безпеки залежить від багатьох чинників. Наприклад, пріоритетне значення має конкурентне середовище, яке достовірно виявляє сильні та слабкі сторони державної політики протекціонізму імпортозаміщення.

Метою статті є обґрунтування концептуальних характеристик і взаємозв'язків процесів імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основних положень. Визначення імпортозаміщення як певного процесу (скорочення, припинення, обмеження, витіснення (бажаного, небажаного) імпорту товарів; планування, організації, стимулювання збільшення обсягів внутрішнього виробництва аналогічних товарів) дає змогу з'ясувати його концептуальні характеристики під час розробки та реалізації відповідних державних програм. Це надто важливо, коли такі програми поєднують вирішення завдань щодо економічного зростання та забезпечення економічної безпеки держави.

І. Суханова та М. Лявіна вважають, що стрижневою ціллю імпортозаміщення є забезпечення економічної безпеки держави, тобто виробництва таких обсягів якісної продукції, які задовольнятимуть попит населення, а промисловість – у сировині. Ці науковці імпортозаміщення позиціонують як особливий тип економічної стратегії та промислової політики держави, спрямований на захист внутрішнього виробника і забезпечення населення всіма необхідними товарами споживчого попиту шляхом заміщення імпортних товарів товарами національного виробництва [12, с. 27]. Вважаємо, такі твердження концептуально враховують сучасні тенденції національної економіки та передумови забезпечення її безпеки. Однак не варто виділяти лише промисловий сектор економіки та його неодмінну підтримку з боку держави, адже імпортозаміщення повинно стосуватися не тільки товарів, які мають високий попит на внутрішньому ринку, а й передбачати насичення ринку послугами, що будуть відповідати їх купівельній спроможності.

Очевидно, що на стан економічної безпеки держави впливає чимало чинників, але головним є зовнішній вплив, який неможливо контролювати, бо часто непрогнозований, і який потребує значних внутрішніх ресурсів для відповідної адаптації. Все це сприяє прискоренню процесу імпортозаміщення, яке щораз частіше розглядається як найбільш пріоритетний напрям розвитку національної економіки на

довгострокову перспективу. На думку Я. Яловенко, за таких обставин імпортозаміщення виходить на державний рівень, стаючи важливим фактором підвищення захисту економічної безпеки країни, її стійкості до зовнішнього впливу та засобом, здатним вивести зі стагнації [13, с. 36].

Такої ж думки дотримується й А. Александров, стверджуючи, що «імпортозаміщення є напрямом істотного підвищення рівня економічної безпеки держави, який передбачає диверсифікацію засобів його підвищення через модернізацію і розвиток всіх галузей народного господарства, вдосконалення технологій і активне впровадження інновацій. Таким чином економічна безпека держави буде забезпечена наукомісткою і високотехнологічною продукцією та, головне, відповідатиме потребам внутрішнього ринку» [14].

Відзначимо, що забезпечення економічної безпеки держави здійснюється на основі управління низкою функціональних складових (виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, фінансовою) і це потребує застосування комплексного підходу, який враховуватиме сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку економіки держави. До того ж, про результативність забезпечення економічної безпеки держави свідчать тенденції на внутрішньому ринку, які обумовлюються рівнем залежності ринку від імпортних товарів. Отже, імпортозаміщення через вектори розвитку внутрішнього ринку раціонально розглядати як пріоритетний інструмент забезпечення економічної безпеки держави.

Якщо врахувати, що економічна безпека характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання, а імпортозаміщення забезпечує дієвість внутрішнього ринку на користь економіки країни, то доречно стверджувати про пряму залежність економічної безпеки від імпортозаміщення. Про ефективність імпортозаміщення як інструменту забезпечення економічної безпеки держави можуть свідчити такі її результати, зокрема за окремими складовими економічної безпеки:

1) забезпечення максимально ефективного використання наявних виробничих потужностей у країні, їхня модернізація та розширене відтворення (виробничої безпеки);

2) формування передумов до самодостатнього відтворення та імміграції економічно активного населення (демографічної безпеки);

3) гарантування оптимального насичення внутрішнього ринку імпортними товарами та рівня відповідної залежності (зовнішньоторговельної безпеки);

4) формування фінансово-інвестиційних стимулів до розширення виробництва високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості (інвестиційно-інноваційної безпеки);

5) досягнення системності та збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій (макроекономічної безпеки);

6) збільшення обсягів внутрішнього виробництва продуктів харчування, яке здатне повною мірою забезпечити потреби суспільства в споживчих товарах належної якості, цінової пропозиції, іміджності (продовольчої безпеки);

7) підвищення рівня зайнятості висококваліфікованих працівників, їхньої продуктивності та ефективності праці, формування високої мотивації праці й рівня якості трудового життя (соціальної безпеки);

8) збереження цілісності та єдності фінансової системи країни, її стійкості до дисбалансів (фінансової безпеки).

Все це засвідчує потребу постійного поєднання процесів імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки, надто ж, коли посилюється відкритість внутрішнього ринку, господарський устрій держави лібералізований, недостатнім є рівень конкурентоспроможності виробництва, не сформовано інституціональне середовище.

Очевидно, що імпортозаміщення позитивно позначається на певних важливих параметрах економічної безпеки держави, а відмова від нього лише збільшує кількість ризиків та загроз формуванню прийнятного рівня безпеки. Вважаємо, що без зменшення рівня залежності від імпорту неможливо досягнути високого рівня самодостатності економіки, забезпечити економічну самостійність, стабільність і стійкість, розпочати економічне зростання держави на основі інноваційних стратегій. При цьому важливою є роль внутрішнього ринку, який забезпечує взаємозв'язки між елементами імпортозаміщення та економічної безпеки, визначає стан економічного розвитку держави, за якого споживання імпортних товарів не становитиме загроз її безпеці, а характеризуватиме здатність ефективно та раціонально використовувати економічний потенціал.

Зауважимо, що сьогодні розвиток споживчого ринку в національній економіці доволі суперечливий, деякі внутрішні тенденції набули стійкого характеру і, по суті, дестабілізують його сучасний стан. Приміром, у дослідженнях Г. Филюк та О. Шевчук [15, с. 27–35] доводиться, що низка тенденцій внутрішнього споживчого ринку лише посилюють імпорту залежність економіки, – це, зокрема, недостатня конкурентоспроможність вітчизняної продукції, недотримання міжнародних стандартів якості та безпечності харчових продуктів, а також перешкоди в торгівлі, що лежать у правовій та практичній площині.

При цьому вдалими слід розглядати їх пропозиції щодо посилення ролі функціонування й розвитку споживчого ринку у забезпеченні економічної безпеки держави через налагодження політики імпортозаміщення: йдеться про побудову раціонального товароруху з-за кордону із комплексом протекціоністських заходів, що обмежуватимуть експансію імпорту; подолання диспропорцій у галузевій і національній структурі ринку; насичення ринку конкурентоздатною продукцією вітчизняного виробництва; формування завдяки створенню висококонкурентного середовища на ринку інтеграційних відносин між суб'єктами господарської діяльності та ін.

Окрім того, детермінантами державної політики імпортозаміщення можна вважати й інші структурні параметри соціально-економічного розвитку держави, зокрема:

1) ділову ринкову інфраструктуру, розвиток якої передбачає налагодження тісних зв'язків між суб'єктами промислового й торговельного підприємництва, створення багатofункціональних торговельних об'єктів [16, с. 348];

2) структуру споживчого ринку, яку розглядають оптимальною, коли збільшуються обсяги придбання промислових товарів, рівномірно розвивається ринок в просторово-територіальній площині, відсутній розрив між попитом і виробничими можливостями сфери послуг, зменшується частка нецивілізованої торгівлі на продуктових і речових ринках;

3) рівень доходів і заробітної плати населення, які можуть збільшувати імпорتنу залежність національної економіки, коли їх зростання випереджальне порівняно з розвитком внутрішнього виробництва;

4) тінізацію економічних відносин та споживчого ринку, що на сучасному етапі становить реальну загрозу економічній безпеці держави.

Висновки. Передумовою підвищення ефективності імпортозаміщення, внутрішнього ринку й економічної безпеки слід вважати чітку та виважену щодо них державну політику, в межах якої відбуватиметься підтримка вітчизняного виробника, забезпечення його конкурентоспроможності, формування здорового конкурентного середовища, посилення захищеності споживчого ринку та ін. Водночас пріоритетним вектором державної політики має стати зменшення імпоротної залежності економіки, що свідчитиме про ефективний пошук та використання ресурсів на внутрішньому ринку і досягнення прийнятого рівня економічної безпеки.

Утім, загальний висновок про результати державної політики економічного зростання доцільно робити стосовного надання характе-

ристик економічної безпеці як комплексній категорії, в якій враховуються усі особливості впливу імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку на стан економіки держави. Отож важливо виявити відповідні системні взаємозв'язки економічної безпеки держави.

1. Експерти впевнені, що Арбузов допоможе вітчизняним товаровиробникам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/arbuzov-smozhet-pomoch-otechestvennym-tovaroproizvoditeljam—05012013100500>.

2. Белов Д. Изменения экономических функций государства: опыт латиноамериканских стран / Д. Белов // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 6. – С. 121–129.

3. Романова З. Меняющаяся Латинская Америка на исходе столетия / З. Романова // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 5. – С. 122–130.

4. Национализация и госсектор в развивающихся странах: реф. сб. – М.: ИНИОН, 1986. – 212 с.

5. Економічна енциклопедія: у трьох томах. – Т. 1 / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2000. – 629 с.

6. Завадовський Й. С. Економічний словник / Й. С. Завадовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ftp://lib.sumdu.edu.ua/ebooks/ebooks/KnigiCD/78_cd.pdf.

7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/1497/1/>.

8. Лук'янюк В. А. Словник економічних термінів / В. А. Лук'янюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/mySIS.pl?showSISid=46609864-4749&action=showSIS>.

9. Jacobs J. Cities and the Wealth of Nations / J. Jacobs. – New York: Vintage Books, 1985. – 257 p.

10. Мельник О. Г. Імпортна діяльність підприємств як об'єкт етіологічної діагностики / О. Г. Мельник, М. Я. Нагірна // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку; Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2013. – № 778. – С. 173–179.

11. Грицина Л. А. Теоретичні основи розвитку політики імпортозаміщення / Л. А. Грицина // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 3 (03). – С. 42–47.

12. Суханова И. Ф. Импортозамещение как фактор роста региональной экономики / И. Ф. Суханова, М. Ю. Лявина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия Экономика. – 2014. – № 5 (28). – С. 26–35.

13. Яловенко Я. В. Импортозамещение как фактор обеспечения устойчивого развития национальной экономики / Я. В. Яловенко // Экономика и эффективность организации производства. – 2015. – № 22. – С. 35–37.

14. Александров А. А. Политика импортозамещения как инструмент стимулирования экономического роста / А. А. Александров // Современная наука: науч. журнал. – 2015. – № 9–10. Серия «Экономика и Право» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vipstd.ru/nauteh/index.php/ru/---er15-09/1709-a>.

15. Филюк Г. Тенденції розвитку споживчого ринку України / Г. Филюк, О. Шевчук // Товари і ринки: наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 24–36.

16. Лихолат С. М. Інфраструктурна політика як завдання ринкової економіки / С. М. Лихолат // Фінансові активізації підприємництва в Україні: зб. наук. праць. – Вип. 2. (XXXIII) / редкол. М. І. Долішній (відп. ред.); НАН України; Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2002. – Ч. 2. – С. 347–354.

Лупак Р. Л., Лихолат С. М. Идентификация концептуальных характеристик и взаимосвязей процессов импортозамещения и обеспечение экономической безопасности государства

Обоснованы концептуальные предпосылки возникновения и развития процессов импортозамещения, определяющих состояние внутреннего рынка и экономической безопасности государства. Распределены группы ученых касательно их толкования сущности импортозамещения. Охарактеризованы взаимосвязи процессов импортозамещения и обеспечения экономической безопасности государства. Установлена прямая зависимость экономической безопасности от импортозамещения, доказанная по совокупности составляющих безопасности и результатов импортозамещения. Выделено концептуальное влияние внутреннего рынка на формирование и укрепление соответствующих взаимосвязей.

Ключевые слова: импортозамещение, экономическая безопасность государства, внутренний рынок.

Lupak R. L., Lykholat S. M. Identification of conceptual characteristics and interconnections of import substitution processes and ensuring economic security of the state

The substantiated of conceptual preconditions of emergence and development of import substitution processes, which determine the state of the internal market and economic security of the state. It is stressed that the importance of import substitution will increase with each passing year, and the impact on the economic development of the state and its security will be strengthened in line with the tendencies of ensuring the least costly production of products, expansion of information technologies, increase of needs and opportunities of society.

A group of scientists has been distributed in relation to their definition of the essence of import substitution. According to the authors, import substitution does not need to be considered as a tactic of the state in reducing external dependence, and therefore the period of its effective use for the economy and its security depends on many factors.

The given of characteristic of the interconnections of import substitution processes and providing of economic security of the state. The installed of dependence of economic security on import substitution has been established, which is

proved through a combination of safety components and the results of import substitution. The necessity of a permanent combination of import substitution processes and ensuring economic security has been determined, and especially when the openness of the internal market is intensified, the economic structure of the state is liberalized, the level of competitiveness of production is not created, the institutional environment is not formed.

The highlighted of conceptual influence of the internal market on the formation and strengthening of the corresponding interconnections. The domestic market provides the interface between the elements of import substitution and economic security, defines the state of the economic development of the state, where the consumption of imported goods does not pose a threat to its security and characterizes the ability to efficiently and rationally use economic potential.

Key words: *import substitution, economic security of the state, internal market.*

Стаття надійшла 19 грудня 2017 р.

УДК 330.101.2:35.977.535.3

М. М. Медвідь

ДЕРЖАВНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ

За результатами аналізу наукових праць та завдяки застосуванню абстрактного мислення обґрунтовано невірне нормативно-правове співвідношення понять державної безпеки як складової національної безпеки. Представлено розвиток концепції державної та національної безпеки, положення якої доповнено понятійно-категоріальним апаратом, що запобігає невідповідності понять і термінів. Запропоновано внесення змін до нормативно-правових актів згідно зі сформульованими автором визначеннями «державна безпека» та «національна безпека».

Ключові слова: *державна безпека, національна безпека.*

Постановка проблеми. Дослідженню безпеки у різних сферах учені приділяють значну увагу. Економічна, соціальна та воєнна безпека була, є й буде об'єктом наших розвідок [1–3]. Проте чимало наукових праць з дослідження безпеки не сприяють формуванню чіткого понятійно-категоріального апарату, запобіганню протиріч у нормативно-правових актах тощо. Хоча, на думку деяких учених, дослідження з безпеки претендують на теорію [4].

У 2015 році у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів [5], представлена у галузі знань